

warkruid (*Cuscuta lupuliformis*), Beredruif (*Arctostaphylos uva-ursi*, ten dele).

IV. 2. Ingeburgerde adventieven of verwilderde planten. Vb.: Trosglidkruid (*Scutellaria columnae*), Muskusplantje (*Mimulus moschata*), Japanse duizendknoop (*Polygonum cuspidatum*), Gronovius' warkruid (*Cuscuta gronovii*). Ver-

moedelijk hiertoe ook te rekenen de neofyten *Erica scoparia* en *Erica ciliaris* op Terschelling.

V. Soorten, die altijd zeldzaam geweest zijn en meestal als ondersoort met een andere soort beschouwd zijn, zodat het moeilijk is na te gaan, hoe het met de verspreiding buiten ons land precies gesteld is. Vb.: Voszegge (*Carex vulpina*).

HET VOORKOMEN VAN GANZEN IN FRIESLAND

L. ZIJLSTRA en BAUKE VAN DER VEEN.

Voor al de laatste jaren blijkt Friesland een geschikte pleisterplaats te zijn voor menige ganzesoort. Uit gesprekken bleek ons onder meer dat deze vogels voornamelijk de laatste vijf jaren in aantal zijn toegenomen. Kwamen aanvankelijk enige verspreide troepjes voor; nu is het mogelijk op bepaalde plaatsen grote aantallen ganzen waar te nemen. Zijn we goed ingelicht dan vindt de toeneming van het aantal ganzen in Friesland zijn oorzaak in een verschuiving van de overwinteringsplaatsen in Noordwest-Duitsland naar Noord-Nederland.

Gedurende de winters 1956/57 en 1957/1958 zijn door ons een aantal waarnemingen verricht, welke in dit artikel zijn verwerkt. Dit verslag, aangevuld met enige literatuur-opgaven, dient als voorlopig te worden beschouwd. Het onderzoek zal worden voortgezet, opdat in de toekomst een vollediger beeld kan worden verkregen. In de genoemde perioden zijn voornamelijk de zuidwesthoek van de provincie — Bolsward, Workum, Hindeloopen — en Anjum met zuidelijke omgeving bezocht; daarnaast zijn enkele excursies gemaakt naar Terhorne, Tijnje,

terwijl de eerste van ons op verzoek van het R.I.V.O.N. de omgeving van Beetsterzwaag regelmatig in de laatste waarnemingsperiode heeft bezocht.

Over het voorkomen van de ganzen in Friesland zijn de laatste jaren de volgende publikaties verschenen: Van der Veen (1957) geeft enige aantekeningen over de Brandgans (*Branta leucopsis*). Bosch (1957) noemt gegevens uit de zuidwesthoek. Mörzer Bruijns (1957) beschrijft de pleisterplaats van Brandgansen nabij Anjum en geeft tevens (1958) een overzicht van de ganzen-pleisterplaatsen in Nederland.

Hieronder laten wij voor de soorten afzonderlijk de gegevens volgen.

Grauwe gans (*Anser anser*). Het belangrijkste overwinteringsgebied van deze gans is te vinden rondom de Sondelerleijen, gelegen tussen Sondel en Tacoziyl. Hier zijn in het voor- en najaar enige duizenden bij elkaar. Ze verblijven in beide perioden enige weken — 20 april 1958 $\pm$ 250 exemplaren —, misschien in het najaar iets langer. Volgens mededelingen van omwonenden waren hier begin april 1958

ongeveer 4000 exemplaren. Ook Mörzer Bruijns (1958) noemt deze gebieden. Daarnaast komen ze bij Ezumazijl — 18 oktober 1957 100 exemplaren; 22 oktober 1957 verspreide troepjes, waarvan 28 vogels waargenomen — en op de Zuidwaard nabij Makkum — 24 november 1957 53 exemplaren — voor. In het gebied bij Ezumazijl zal het aantal waarschijnlijk niet hoger komen dan enkele honderden. Het Noorderleeg, gelegen ten noorden van Hallum, is voor Grauwe ganzen de laatste jaren van weinig betekenis; een enkele maal — 1 mei 1955 6 exemplaren — wordt nog wel eens een doortrekkend groepje waargenomen.

Rotgans (*Branta bernicla*). Van deze soort hebben we slechts verspreide gegevens, voornamelijk van de Lauwerszee — 1 april 1956 100—125 exemplaren grazend temidden van Smienten op kwelder; 10 mei 1956 250 exemplaren; 31 maart 1957 100 exemplaren, 25 december 1957 8 (2 adulte en 6 juveniele) exemplaren; 26 december 1957 9 (waaronder 2 adulte) exemplaren. Deze laatste waarnemingen zijn alle nabij Dokkumernieuwezijlen verricht. Volgens mededeling van J. Hulscher te Groningen waren gedurende de wintermaanden van 1957/58 geregeld $\pm$ 40 Rotganzen op de kwelder aldaar waar te nemen. Op 11 mei 1958 zagen we in deze omgeving geen enkele Rotgans meer. Verder namen we op 15 december 1957 in het weiland aan de IJsselmeerkant nabij Kornwerderzand één adult exemplaar waar. Ook op het Noorderleeg is deze gans waargenomen — 13 mei 1951 30 exemplaren; 25 december 1957 8 (2 adulte, 6 juveniele) exemplaren.

Brandgans (*Branta leucopsis*). Deze gans komt voornamelijk aan de Bant onder

Anjum (Van der Veen 1957; Mörzer Bruijns 1957) voor. Nadien zijn door ons aldaar de volgende waarnemingen gedaan: 22 december 1957 5000 exemplaren; op dezelfde dag waren er 3000 Brandganzen in de Kolken nabij Ee (med. C. van den Anker, Wageningen); 29 december 1957 1000—1500 exemplaren; 12 januari 1958 5000 exemplaren badend in ondiep water achter de dijk. Hiervan werden later op de dag nog 3000 à 3500 op de kwelder van de Bant gezien. Eind maart 1958 hebben de Brandganzen het genoemde gebied verlaten. Ook op andere plaatsen komen ze voor, maar het betreft hier kleine groepjes; het grootste aantal is evenwel bij de Bant te vinden. Dikwijls zijn ze samen met Kol- en Kleine rietganzen waar te nemen. Enkele andere waarnemingen van de Brandgans zijn nog: 27 januari 1957 6 tussen Kleine rietgans bij Woudsend; 15 december 1957 25 temidden van Kleine rietganzen onder Dedgum nabij Bolsward; 9 februari 1958 enige exemplaren onder Workum; 16 februari 1958 enige tussen Kolganzen, ten zuiden van Terhorne.

Kolganzen (*Anser albifrons*). Het hoofdgebiet van deze gans in Friesland is in de omgeving van Beetsterzwaag te vinden. Dit terrein staat 's winters gedeeltelijk onder water en ligt dicht aan de autoweg Heerenveen—Drachten. Het gemiddelde aantal ganzen in de maanden december—februari is hier ongeveer 4000. Op 30 maart 1958 werden nog $\pm$ 85 Kolganzen waargenomen. Het vertrek van de hoofdgroep was van 26—28 maart 1958. Temidden van deze ganzen vertoefden soms vrij grote aantallen Brandganzen (tussen 500—700 exemplaren).

Daarnaast is de Kolganzen in de omgeving van Ee en Ezumazijl te vinden: 31 december 1956 12 (waaronder 6 juveniele)

exemplaren bij Dijkshorne onder Ee; 18 oktober 1957 200 exemplaren bij Ee; 18 oktober 1957 100 exemplaren bij Ezumazijl; 22 oktober 1957 200 exemplaren geteld tussen Ee en Ezumazijl; 27 oktober 1957 $\pm$ 600 exemplaren bij Ee; 25 december 1957 $\pm$ 200 overvliegend boven Dokkumernieuwezijlen; 26 december 1957 60 exemplaren bij Dijkshorne onder Ee. Tenslotte deden we van deze gans nog de volgende waarnemingen: 25 maart 1956 40 exemplaren, waaronder enige juveniele, onder Tijnje; 26 december 1956 25 exemplaren en groepjes van 6 en 5 bij Kornwerderzand overvliegend; 8 februari 1957 250—300 exemplaren in omgeving Leeuwarden (Houtwielen, Kleine Geest); 20 oktober 1957 80 exemplaren op kwelder van het Noorderleeg; 9 februari 1958 enige tussen Kleine rietgans bij Workum, later op de dag nog enige exemplaren nabij Nijhuizum; 16 februari 1958 $\pm$ 1000 exemplaren ten zuiden van Terhorne; 20 april 1958 10—15 exemplaren rondom de Sondelerleijen, zowel op het water als op het weiland.

Witbuikrotgans (*Branta bernicla hrota*). Slechts één waarneming is door Zijlstra gedaan: 31 december 1955 tussen Brandganzen, de Bant nabij Anjum.

Rietgans (*Anser fabalis*). Door ons zijn tot nu geen waarnemingen van deze soort gedaan. Mörzer Bruijns (1958) vermeldt dat de gans „ook wel in het noorden” overwintert, maar geeft voor Friesland geen verdere gegevens. Misschien komen ze tussen de Kleine rietgans voor.

Kleine rietgans (*Anser brachyrhynchus*). Deze gans houdt zich hoofdzakelijk op in de omgeving van Makkum, Bolsward,

Workum. Daarnaast komen verspreide groepjes voor in de omgeving van Woudsend en Terhorne. Ook van het Noorderleeg zijn gegevens bekend. In de winter 1956/57 en misschien daarvoor in groter aantallen rondom het Sneekermear, maar de laatste winter waarschijnlijk alleen in de omgeving van Workum. De volgende notities willen een en ander toelichten: 24 december 1956 23 exemplaren op weiland nabij Ferwerd; 10 januari 1957 200—300 exemplaren, Woudsend; 27 januari 1957 250 exemplaren bij Woudsend; 15 december 1957 4 à 500 exemplaren bij Dedgum nabij Bolsward; op dezelfde dag 400 exemplaren bij Workum; 25 december 1957 4 exemplaren op kwelder nabij Dokkumernieuwezijlen; 9 februari 1958 600 exemplaren; op dezelfde dag 2000 exemplaren nabij Nijhuizum; 16 februari 1958 6 exemplaren ten zuiden van Terhorne.

Samenvattend kunnen we dus vaststellen dat Friesland een belangrijke plaats inneemt wat de pleisterplaatsen van de overwinterende ganzesoorten betreft, zowel wat het aantal als wat de soorten aangaat. Vooral is dit het geval met de Kleine rietgans, de Brandgans en de Kolgans. Als hoofdgebieden vallen hier vooral op de zuidwesthoek van de provincie, de omgeving van de Lauwerszee met de Bant, en Beetsterzwaag. Voor de eerste twee genoemde gebieden kan nog worden opgemerkt dat allicht de aanwezigheid van eendenkooien in de omgeving van invloed is op het voorkomen van de ganzen. Immers in de omgeving van deze instellingen mag niet worden gejaagd, hetgeen de rust bevordert. Bij het ontbreken van onvoldoende gegevens is het echter nu nog niet mogelijk een uitspraak te doen ten aanzien van de andere ganzesoorten.

Litteratuur:

- Bosch, G. 1957, Notities van enkele ganzensoorten in Friesland, *Vanellus* 10, p. 73—74 en p. 100.
Lebret, T. 1957, Het herkennen van eerstejaars rotganzen, *Het Vogeljaar* 5, p. 51—52.
Mörzer Bruijns, M. F. 1957, De brandganzen (*Branta leucopsis*) van de Bant, *De Levende Natuur* 60, p. 288—291.
Mörzer Bruijns, M. F. 1958, Pleisterplaatsen van wilde ganzen in Nederland, *De Levende Natuur* 61, p. 121—126.
Phillippona, J. 1957, Ganzen in Z.W. Nederland, *Het Vogeljaar* 5, p. 27—29.
Ringleben, H. 1957, Die Wildgänse Europas, unter besonderer Berücksichtigung mitteleuropäischer Verhältnisse, Wittenberg—Lutherstadt, 79 pp.
Veen, Bauke van der, 1957, Enige gegevens betreffende Brandganzen, *Natura* 54, p. 11—12.

DUITSE BREM, GENISTA GERMANICA

A. J. M. GARJEANNE.

Het zal niet dikwijls gebeuren, dat iemand op het spoor van een zeldzame plant gebracht wordt door een foldertje van een V.V.V. In het bedoelde reclameblaadje voor toeristen wordt, na gewezen te hebben op de (niet bestaande) weelde van wilde bloemen om Groesbeek, als pièce de résistance de Duitse brem genoemd als een restant van deze zo zeldzame plant op de heuvels bij de Plasmolen, die toch altijd nog ongeveer 7 km van Groesbeek verwijderd zijn. In de *Prodromus* worden de bossen bij Groesbeek genoemd, maar deze opgave is van 1839! Verder zijn Apeldoorn, Soerense hei, Hoenderlo en de Plasmolen vermeld (*Prodromus*, 2e dr. 1902 dl. 1, 2e stuk, blz. 363). Onze recente flora's geven wel nog steeds op: omgeving van Nijmegen of precieser: Groesbeek en Mook.

In *De Levende Natuur* en het Ned. Kruidkundig Archief zijn jaren lang lijsten verschenen van vindplaatsen van zeldzame planten. Maar *Genista germanica* was er niet bij. Voor de delen 13 tot 28 van het Kruidkundig Archief hebben Jansen en Wachter een lijst samengesteld van alle plantennamen, die daarin voorkomen (zie

dl. 46, 1936, blz. 576—657). Ook hierin geen Duitse brem.

Zo kan men voortgaan, maar in ieder geval is het bovenstaande wel voldoende om te laten zien, dat onze plant wel zéér zeldzaam moet zijn. Die zeldzaamheid zal nog wel toenemen, nu de bossen in Nederland in hun oorspronkelijke vorm in oppervlakte afnemen en op zijn hoogst vervangen

Fig. 1. Een hoek van het met Duitse brem begroeide terrein.